

УДК 327.2

Савойська С.В.

кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук, Київський національний університет будівництва і архітектури (Україна, Київ), Savoyaska@gmail.com

**ПОНЯТІЙНО–ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ ОСМИСЛЕННЯ
КОНЦЕПТУ «МОВНА ПОЛІТИКА»**

Проаналізовано понятійно–термінологічний апарат осмислення концепту «мовна політика». Висвітлюється комунікативний підхід до осмислення концепту «мовна політика», який є, на нашу думку, одним із найважливіших аспектів державної політики у сучасній Україні. Основу концепту «мовна політика» складають такі категорії, як «діалог», «дискурс», «консенсус», «взаєморозуміння», «ідентичність», «єдність», без яких неможливе сучасне розуміння мовної політики, збереження демократичних надбань, національних цінностей, соборності і незалежності, а також подальший розвиток Української держави.

Ключові слова: мовна політика, конструктивний, деструктивний, раціональний, ірраціональний, демократія, сучасна Україна.

Мовна політика охоплює усі сфери і галузі суспільно–політичного життя країни. Центральним її стрижнем є етноісторична, політична, культурна, духовна та економічна сфери. Від їх модернізації і функціонування залежать ті позитивні зміни, які відбуваються на мовно–політичному просторі сучасної України. Потреба у науковому осмисленні концепту «мовна політика» пов'язана з формуванням демократичних цінностей, успішним функціонуванням інформаційного, правового і полікультурного українського суспільства, становлення якого є неможливим без орієнтації на таке явище як «загальнонаціональна єдність», якому сприяють такі поняття як «діалог», «мовно–політична ідентичність», «дискурс», «мови регіональні (міноритарні)», «консенсус», «поле мовне політико – комунікативне», «взаєморозуміння», «політика держави мовно–комунікативна» тощо. У широкому розумінні концепту мовна політика вищезазначені категорії складають основу і сучасний підхід до здійснення мовної політики, без розуміння і застосування яких неможливе збереження демократичних надбань, національних цінностей, соборності і незалежності, а також подальший розвиток Української держави. Основа концепту «мовна політика» складається з двох понять «мова» і «політика». Ці поняття сягають творів Аристотеля, Гомера, Геракліта, Гесіода, Демокріта, Піфагора, Платона, Полібія, Протагора, Сократа, Соломона, Цицерона та інших античних мислителів. На думку філософів, «боротьба за мову є символом боротьби за владу». Вони вважали, що мова і політика – це нероздільні явища, котрі є невід'ємною складовою мовної політики, яка у свою чергу має пряме відношення до держави і влади, які повинні асоціюватися із законністю і порядком, що є найбільшим благом в умовах гострої політичної боротьби між різними спільнотами та їх культурами. Якби мова і політика могли функціонувати окремо один від одного, що у реальному світі мало ймовірно, то від цього лише виграли б поліетнічні і полікультурні суспільства, а у світі було б менше конфліктів, які нерідко виникають на мовно–політичному ґрунті. Від цього виграли б і сучасна Україна, де мовні комунікації майже на всіх етапах державотворення мають деструктивний характер, який ґрунтується на основі зіткнень між правими і лівими політичними силами, владою, опозицією та народом.

Провідною концепцією мовної політики є міжетнічна, міжполітична і міжкультурна єдність і рівність, що

асоціюється з порозумінням, справедливістю, свободою, солідарністю, освіченістю тощо. Зокрема, древні філософи вважали, що громадяни однієї держави можуть порозумітися лише тоді, коли вони будуть в усьому рівними. За теорією цих учених, влада має чесно служити громадянам, які мають бути вільними і солідарними. Вона повинна забезпечувати різні інтереси спільностей, лише тоді між політичними акторами буде взаєморозуміння. Керувати державою, за теорією давніх філософів, може не кожен, бо не у кожного є відповідні знання та здібності. Якщо немає взаєморозуміння між полярними елітами, політичними силами, групами, спільнотами, владою і громадянами, то така держава, на їх думку, загине через внутрішні протиріччя, зловживання і конфлікти як це було в Українській державі у добу руїни та у XVIII ст., коли країна втратила не лише можливість розвивати національну культуру, а й власну державу, яка, як вважає Л.Нагорна, є виразником узагальнених інтересів, волі та забезпечує єдність. Україна у цьому плані, за словами ученого, відстає, і це відставання уже гальмує осмислення складних процесів, що відбуваються на полі перетину політики, культури і мови. «Взаємовідносини мови і політики у сучасній Україні виявляються не стільки предметом наукового осмислення, скільки полем для зведення рахунків з «колоніальним минулим» [3, с. 313].

Відтак, на формування і розвиток мовної політики впливають суспільні чинники, діяльність особи, групи, спільноти тощо – це дістало подальший розвиток і різнобічне тлумачення у працях українських учених, зокрема І.Варзара, Т.Дейка, Р.Кіса, І.Кресіної, В.Кулика, І.Кураса, О.Майбороди, Л.Масенко, Л.Нагорної та ін. Опираючись на аналіз праць, зроблено висновок про те, що учені розглядали мову як соціальний феномен людської свідомості, що чітко виявляється у її реагуванні на соціальні фактори. Мова набуває неабиякого значення не лише для визначення майбутнього у мовно–політичному розвитку країни, а й для усвідомлення соціально–політичних наслідків тієї чи іншої державної мовної стратегії. У зв'язку з цим «долю мови визначають три чинники: культурна вага, характер соціальної бази і втручання політичних сил» [2, с. 411].

Аналіз праць учених дає можливість виокремити напрями дослідження концепту мовна політика. Так, учені розглядали мовну політику через призму всеукраїнської єдності, яку може забезпечити лише демократія, яка має свої особливості і своєрідний характер, конструктивну і деструктивну, раціональну та ірраціональну основи. Мовну політику досліджують як можливість впливати на усі сфери і галузі суспільно–політичного життя країни. Її розглядають як невід'ємну складову авторитарно–тоталітарного режиму, як можливість управляти, як модель влади, яка представляє інтереси певних індивідів, груп, спільнот, рухів, організацій, партій, товариств, політичних сил тощо. У той же час, як було зазначено вище, мова тісно пов'язана з політикою, яку В.Тімашова розглядає «як потрійне соціальне явище, специфічну сферу людської діяльності, у якій виявляються відмінності інтересів соціальних груп, класів і націй, які стикаються, протиставляються чи збігаються» [7, с. 8–12].

Комунікативний аспект мовної політики – це не лише сфера виявлення інтересів соціально–політичних

спільнот, груп, їх зіткнення і протиборства, а й здатність вести діалог, йти на компроміс і домовлятися. У той же час мовна політика є невід'ємною складовою політики держави, яка широко використовується в усіх сферах і галузях її суспільно-політичного життя. Із здобуттям незалежності Україна зіткнулася з проблемою здійснення мовної політики у нових демократичних умовах, коли створювалися нові інститути і законодавча база. Водночас варто зазначити, що мовна політика в Україні на всіх етапах її розвитку була не завжди концептуально продуманою, далекоглядною і прогнозованою [6].

У кінці 90-х рр. минулого століття, проросійські політичні сили проводили ірраціональну мовну політику, яка спрямовувалася проти поширення української мови на Півдні і Сході країни. Водночас відбувалися інтриги навколо російської мови і російської національної меншини. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували такі українські учені, як І.Варзар, В.Заблоцький, О.Куць, Л.Нагорна, Н.Яковенко, Ю.Римаренко та ін. На думку учених, держава повинна проводити конструктивну мовну політику, яка має бути спрямована на консолідацію українського суспільства, захист і розвиток мов національних меншин та поширення української мови як єдиної державної. На думку учених, мовна політика у сучасній Україні повинна враховувати як історичний досвід, так і сучасні мовні реалії. Українські учені переконані, що непередбаченість та непрогнозованість у мовній політиці можуть призвести до хаосу у суспільстві, дестабілізації міжнаціональної злагоди, протистоянь та конфліктів на мовному ґрунті. Разом із тим, мовна політика має враховувати досвід інших держав та шукати конструктивні шляхи розв'язання мовно-політичної проблеми. «В Україні цей пошук, за словами Л.Нагорної, обтяжений як спадщиною минулої розчленованості, так і політичною двовекторністю. «Без спільної культурної пам'яті та національної мови, яка зберігає єдність народу у часи важких випробувань, навряд чи можна говорити про національну ідентичність, а тим більше про загальнонаціональну консолідацію» [3, с. 145, 151].

Як ознака авторитарно-тоталітарного режиму деструктивна мовна політика тісно пов'язана з минулим українського народу, радянською спадщиною, утисками рідної мови і культури, російщенням, яке і наразі продовжується на теренах сучасної України, мовно-геополітичною «двовекторністю», яка і до цього часу не лише не подолана, а й є причиною і наслідком усіх негараздів. Демократичний напрямок розвитку мовної політики передбачає консолідацію українського полікультурного суспільства на основі спільної мови, яку наразі південні і східні регіони розуміють по-своєму. Наприклад, для мешканців Сходу і Півдня спільною мовою є в основному російська, а для жителів Заходу і Центру – переважно українська. У той же час 67,5% громадян України вважають своєю рідною, а значить спільною мовою, українську. Водночас, державна мовна політика має враховувати етнічну і культурну приналежність народу, його національні і державні інтереси, і не лише ту мову, якою у повсякденному житті послуговуються громадяни України, а й ту, яку пам'ятають, якою живуть і про яку мріють. Виникає запитання, яка мова у сучасній Україні може забезпечити загальнона-

ціональну єдність, якщо зважити, що у першій половині 90-х рр. минулого століття поширення української мови в освіті, діловодстві та інших сферах життєдіяльності держави викликало спротив не у пересічних громадян, а у значної частини державної та політичної еліти України, яка і до цього часу послуговується переважно російською мовою і не тому, що не знає української? У той же час, державна і політична еліти упродовж усіх років незалежності намагалися у південних і східних регіонах України запровадити російську мову як офіційну або регіональну. Це викликало протистояння і мовно-політичні конфлікти не лише з боку україномовної інтелігенції та національно-демократичних політичних сил, а й – пересічних українців.

Раціональний аспект мовної політики здійснюється у ділянках внутрішньої і зовнішньої політики держави. Вона спрямована на усунення протиріч і конфліктів між політичними акторами, забезпечення стабільності, соціального прогресу та досягнення компромісу, злагоди, суспільного порядку через діалог. Тобто, «мовна політика» як поняття – це комплекс цілей і принципів, що визначають регулювання мовних практик у різних сферах життєдіяльності держави і суспільства, а також сукупність правових, адміністративних та господарчих механізмів, через які вона здійснюється. За концептуальною теорією І.Варзара, «мовна політика» – це складне, мінімум двосенсове політолого-етнологічне явище, яке специфічно побутує у багатонаціональній країні. У вузькому сенсі питання – це система політико-організаційних та правоуправлінських заходів держави зі свідомого впливу на процес функціонування мов у полікультурному соціумі. У більш широкому сенсі – це сукупність галузевих аспектів області етнічної політики держави у справі мовного спілкування влади і суспільства, різноетнічних громадян між собою, а багатонаціональної країни – з навколишнім світом» [1, с. 29–41].

З точки зору конструктивного підходу до аналізу проблеми мовна політика – це: конкретні заходи влади, що систематично проводяться на державному рівні і спрямовуються на захист національних інтересів, цілісності і недоторканості кордонів країни, її соборності та суверенітету; конструктивна, прогнозована і зважена повсякденна робота ЗМІ, політичної і державної еліти, політичних партій, організацій, товариств, рухів, індивідів, груп, спільнот, яка скеровується на підтримку мов національних меншин і державної (офіційної) мови, її розвиток і поширення в усіх сферах суспільного життя та в усіх регіонах країни; конструктивна політика влади в області мовно-культурного і духовного забезпечення полікультурного соціуму, спрямована на регулювання мовного питання, видання пільгової навчально-методичної, наукової та художньої літератури, розробку програм, створення словників, вдосконалення правопису; повсякденне розв'язання мовно-політичних проблем, що не відповідають реальним потребам громадян та їх мовним очікуванням.

Комунікативний аспект мовної політики привернув увагу українських учених зовсім недавно, тому праць, присвячених проблемам комунікації, зовсім небагато. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували такі українські учені, як М.Головатий, І.Варзар, І.Кресіна, В.Кулик, І.Курас, Л.Масенко, Л.Нагорна та ін. Узагалі праці українських учених із зазначеної проблеми можна

спробувати розподілити на три групи. До першої з них можна віднести праці, де аналізується мовна політика, яка сягає імперської доби, друга група учених присвятила свої праці аналізу радянського періоду, третя – пострадянської доби. Мовна політика імперської доби була спрямована на гальмування функціонування української мови і культури урядами Росії, Австро-Угорщини та Румунії. Мовна політика радянського періоду була спрямована на подальші утиски функціонування української мови і культури. Усе це призвело до того, що у кінці 80–х рр. XX століття майже не залишилося україномовних шкіл, а українська мова практично не використовувалася у вищій школі, не була мовою науки, техніки і ділової сфери. Її функції виконувала російська мова як мова міжнародного спілкування. Така мовна політика була успадкована Українською незалежною державою та автоматично перенесена на новий ґрунт, де вона зберегла старі проблеми і нажила нові. Про це вже йдеться у працях сучасних вітчизняних учених. Все це указує, за словами В.Радчука, на колишні метастази, які пустили свої корені у глибину усієї державної вертикалі, яка відмовилася захищати національний мовний простір сучасної України. Тому багато українських учених вважає, що в Україні мовної політики узагалі не існує. Це спростовує В. Радчук, наголошуючи, що «мовна політика в Україні є, вона добре продумана, аморальна, всеохопна, злочинна і мововбивча, а мовна ситуація є гнітючою, кризовою і вибухонебезпечною» [5, с. 3–5].

У той же час проросійськи налаштовані політики та учені вважають, що українська демократія буде успішно розвиватися лише за наявності трьох факторів: а) коли російська мова зрівняється у своєму статусі з українською, б) коли Україна отримує статус федеративної держави, в) коли вона приєднається до союзу з Казахстаном, Білоруссю і Росією. Така мовна політика спровокувала в Україні протистояння і мовно–політичні конфлікти, які виникли між владою, опозицією і тими громадянами, для яких українська мова є не лише інструментом матеріального і духовного добробуту, а й – культури, честі і гордості за свій народ і націю у цілому. І тим не менше зазначимо, що у першій половині 90–х рр. минулого століття мовна політика була спрямована на розв’язання мовного питання шляхом підтримки мов національних меншин. Але на наступному етапі мовна політика змістила свої акценти у бік розвитку російської мови, яка місцевими радами Півдня і Сходу країни проголошувалася регіональною. Враховуючи думку і проросійських, і проукраїнських учених, усі вони вважають, що мовне питання вийшло за межі гуманітарної складової і стало лише політичним. У цьому і полягає його особливість та складність, коли українцям у своїй державі і до цього часу необхідно доводити, що вони є окремим народом, який має власне коріння, давню історію, мову і культуру. Для того, щоб довести українському народу, що у нього немає власної історії, а регіони України не є українськими, бо їх мешканці послугуються іншою мовою, мають іншу культуру, проросійськи налаштовані політики намагаються нав’язати думку, що економіка, мова, культура і політика не мають між собою нічого спільного. І, як наслідок, український народ має хвилювати не мова, культура та історія, а матеріальний добробут, економічні проблеми, успішне

розв’язання яких зробить українців заможними, тоді мовні проблеми не будуть мати жодного значення. Але з таким висновком не можна погодитися, якщо зважити на мовний досвід забезпечених матеріально зарубіжних держав, де існують також мовно–політичні проблеми, які призводять до конфліктів, які виникають на мовному ґрунті, і розколу країни. У цьому контексті мовна політика, як справедливо зазначає Л.Шкляр, залежить від характеру політичної влади, форми правління, державного устрою, історичних традицій та наявності територій з компактним проживанням етнічних меншин [4, с. 493].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити такі висновки: основу понятійно–термінологічного апарату «мовна політика» складає декілька нових термінів, серед них – «двомовність українсько–російська», «асиміляція мовно–політична», «сепаратизм мовно–політичний», «конфлікт мовно–політичний», «періколоз (perikolozo) мовно–політичний», «політика держави мовно–комунікативна», «комунікація мовно–політична», «ідентичність мовно–політична», «єдність загальнонаціональна» та інші. Усі ці терміни, що розташовані в хронологічному порядку, відображають мовно–політичну ситуацію у сучасній Україні. Кожен окремий термін складає основу однієї з відповідних наукових розробок, які апробовані на міжнародних і вітчизняних конференціях, конгресах, круглих столах та опубліковані як у вітчизняних, так і у закордонних виданнях. Ці терміни можна спробувати класифікувати за трьома ознаками – мовно–політичного ризику, мовно–політичної небезпеки та мовно–комунікаційної політики. До першої групи термінів можна спробувати віднести такі розробки, які дають відповідь на ряд таких нагальних запитань, наприклад: що таке білінгвізм і мовно–політична асиміляція, яка природа цих явищ, як вони вплинули на формування та розвиток української мови і культури; що означають феномени мовно–політичний сепаратизм і мовно–політичні конфлікти, коли виникли на території України, яка їх природа і наслідки. Першу групу цих явищ замикає поняття «мовно–політичний періколоз», яке з’ясує наслідки мовної політики в Україні за останні два десятиліття, історію її формування і розвитку та особливості здійснення в Україні. До другої групи термінів належать такі поняття, які намагаються дати відповідь, яким чином можна виправити ситуацію, яка склалася у мовно–політичній сфері, і як не допустити федералізації і подальшого розколу країни.

Список використаних джерел

1. Варзар І. Співвідношення толеранції, валенсії та віоленції у координатах методу тріадної кореляції цінностей та орієнтацій соціально–політичного розвитку // Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності: Зб. наук. праць / За ред. П.Ю. Сауха. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2011. – С.29–41.
2. Курас І. Етнополітологія. Перші кроки становлення / Курас І. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
3. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики / Нагорна Л. – К. : Світогляд, 2005. – 273 с.
4. Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонока. – К. : МАУП, 2005. – 792 с.
5. Радчук В. Ділом на діло / В.Радчук // Урок української: Науково–публіцистичний журнал–дайджест. – 11/2003. – N11/12. – С.3–5.
6. Савойская С. Языковая политика как понятие и специфиче-

ская область государственной политики // Наука и мир. Международный научный журнал. – Волгоград: «Научное обозрение». – 2013. – №4 (4). – С.279–281.

7. Тімашова В. Політика як потрійне соціальне явище в історіологічному осмисленні / Тімашова В. // Політичні науки та методика викладання соціально–політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 22 [Відп. ред. О.В. Бабкіна]. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 2012. – Вип.9. – С.8–12.

References

1. Varzar I. Spivvidnoshennja tolerancii', valensii' ta violencii' u koordynatah metodu triadnoi' koreljacii' cinnostej ta orijentacij social'no–politychnogo rozvytku // Tolerantnist' jak sociogumanitarna problema suchasnosti: Zb. nauk. prac' / Za red. P.Ju. Sauha. – Zhytomyr: Vyd–vo ZhDU, 2011. – S.29–41.

2. Kuras I. Etnopolitologija. Pershi kroky stanovlennja / Kuras I. – K.: Geneza, 2004. – 736 s.

3. Nagorna L. Politychna mova i movna polityka: diapazon mozhlyvostej politychnoi' lingvistyky / Nagorna L. – K.: Svitogljad, 2005. – 273 s.

4. Politologichnyj slovnyk: Navch. posib. dlja stud. vyssh. navch. zakl. / Za red. M.F. Golovotogo ta O.V. Antonjuka. – K.: MAUP, 2005. – 792 s.

5. Radchuk V. Dilom na dilo / V.Radchuk // Urok ukrai'ns'koi': Naukovo–publicystychnyj zhurnal–dajdzhest. – 11/2003. – N11/12. – S.3–5.

6. Savojskaja S. Jazykovaja politika kak ponjatje i specificheskaja oblast' gosudarstvennoj politiki // Nauka i mir. Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal. – Volgograd: «Nauchnoe obozrenie». – 2013. – №4 (4). – S.279–281.

7. Timashova V. Polityka jak potrijne social'ne javyshhe v istoriologichnomu osmyslenni / Timashova V. // Politychni nauky ta metodyka vykladannja social'no–politychnyh dyscyplin. Naukovyj chasopys Nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni M.P. Dragomanova. Serija 22 [Vidp. red. O.V. Babkina]. – K.: Vydavnytvo Nacional'nogo pedagogichnogo universytetu im. M.P. Dragomanova, 2012. – Vyp.9. – S.8–12.

Savoyska S.V., Candidate of History, Associate Professor of Political Science, Kyiv National University of Construction and Architecture (Ukraine, Kyiv), Savoyska@gmail.com

Concepts and terminology for Understanding the concept of «language policy»

Analysis of concepts and terminology understanding of the concept «language policy». Highlights the communicative approach to understanding the concept of «language policy» which is, in our opinion, one of the most important aspects of public policy in contemporary Ukraine. The basis of the concept «language policy» are categories such as «dialogue», «discourse», «consensus», «understanding», «identity», «unity», without which the modern understanding of language policy, the preservation of democratic achievements, national values, catholicity and independence, as well as the further development of the Ukrainian state.

Keywords: language policy, constructive, destructive, rational, irrational, democracy, modern Ukraine.

Savojskaja S.V., kandidat istoricheskikh nauk, docent kafedry politicheskikh nauk, Kievskij nacional'nyj universitet stroitel'stva i architektury (Ukraina, Kiev), Savoyska@gmail.com

Понятійно–термінологічний апарат осмислення концепта «языковая политика»

Проаналізовано понятійно–термінологічний апарат осмислення концепта «языковая политика». Освітлюється комунікативний підхід к осмисленню концепта «языковая политика», который является одним с самых важных аспектов государственной политики в современной Украине. Основу концепта «языковая политика» составляют такие категории, как «диалог», «дискурс», «консенсус», «взаимопонимание», «идентичность», «единение», без которых современное понимание языковой политики становится невозможным, сохранение демократических завоеваний, национальных ценностей, соборности и независимости, а также дальнейшее развитие Украинского государства.

Ключевые слова: языковая политика, конструктивный, деструктивный, рациональный, иррациональный, демократия, современная Украина.

* * *

УДК 327.2

Лаврук Т.П.

кандидат політичних наук, доцент кафедри історії і політології, Івано–Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького (Україна, Івано–Франківськ), gileya.org.ua@gmail.com

ГЕОПОЛІТИКА ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СИСТЕМИ

Об'єктивне розуміння функціонального потенціалу геополітики можливе в тому разі, коли цю сферу політичної і суспільної свідомості сприймають як елемент соціокультурної системи. Така система координат підводить до думки, що кожна геополітична концептуалістика істотно зумовлена конкретно–історичними особливостями відповідної соціокультурної дійсності, яка детермінує не лише магістральні пріоритети і стереотипи, а й стилістичні деталі геополітичних «за» та «проти». В свою чергу геополітика як відносно автономна сфера соціокультурної дійсності володіє можливостями здійснювати зворотній вплив – особливо на суспільну свідомість перехідних, трансформаційних і кризових суспільств.

Ключові слова: геополітика, елемент, соціокультурна система, зумовленість, ієрархія значущості, причинно–наслідковий зв'язок.

Всі суспільні сфери перебувають у корелятивній діалектичній єдності й діють за взаємопотенціуючим принципом. Суспільство може ефективно функціонувати лише за умови послідовного виконання кожною із суспільних сфер свого функціонального призначення. При цьому гіпертрофований розвиток однієї із сфер негативно позначається на перспективах функціонування всього суспільства – зрештою, як і неповноцінний розвиток якоїсь сфери.

Приміром, недооцінка значущості матеріального виробництва і економічної сфери загалом призводить до зниження рівня споживання і наростання кризових явищ у суспільстві; розмивання норм і цінностей (атрибутів соціальної сфери), котрі регулюють поведінку індивідів, зумовлює соціальну ентропію, безладу, конфлікти і анархію; утвердження ідеї примату політики над економікою та іншими суспільними сферами часто взагалі завершується крахом соціальної системи.

Роль різних соціальних факторів у функціонуванні суспільства, яка була ґрунтовно розкрита Ф.Енгельсом, отримала істотне теоретико–методологічне продовження у працях Л.Альтюсера, який ввів до наукового обігу поняття *топіка*, що репрезентує суспільство у вигляді будівлі, чиї поверхи спираються на фундамент: поверхів може бути чимало, а фундамент – один, і без нього поверхи повисають у повітрі. Це означає, що саме фундамент є точкою функціонально–інструментального відліку кожного суспільства, основним детермінативним фактором суспільної дійсності.

Будучи послідовником Ф.Енгельса, Л.Альтюсер прогнозував подальше суспільство у вигляді багатоповерхової будівлі, кожен поверх якої є позаекономічними факторами, а фундамент – економічним фактором, котрий визначає пріоритети функціонування суспільства. Детермінанта фундаменту не є константою, вона підлягає істотним змінам і кореляціям в процесі історичного генезису, однак для історії суспільства в цілому її слід визнати інваріантною. Позаекономічні фактори в конкретних історичних умовах можуть змінювати своє місце в ієрархії соціальних сфер і домінувати по відношенню до інших факторів [7, с. 50–51]. Таким чином, стабільність, єдність і цілісність суспільства як системи забезпечується повноцінним функціонуванням усіх його сфер і систем.